

## COMUNICACIÓ

### **Emília Olivé (Societat Catalana de filosofia): *El record de les contingències***

Hi ha un conegut relat de Borges, titulat “Funes el memorioso” (*Ficciones*, Madrid: Alianza, 2003) que fa del record tema de ficció. Un anònim narrador recrea la biografia d’un tal Ireneo Funes, un home senzill de províncies, però amb un orgull digne d’un “precursor de los superhombres, un Zaratustra cimarrón y vernáculo” (p. 124). La caiguda d’un cavall salvatge, el deixa invàlid des de molt jove, confinat a viure estirat en la solitud de la seva habitació i amb una única distracció: cultivar la seva prodigiosa memòria, una capacitat extraordinària que li fa exclamar: “más recuerdos tengo yo solo que los que habrán tenido todos los hombres desde que el mundo es mundo” (p. 131). En efecte, Funes pot percebre i memoritzar amb exactitud “cronomètrica” tots els grans de raïm d’una parra, totes les formes dels núvols que hi havia la matinada del 30 d’abril de 1882, pot reconstruir mil·limètricament tots els somnis d’una nit; però també és capaç d’aprendre llatí, de forma autodidacta i només amb l’ajut d’un diccionari, per tal de llegir les obres més abstruses de la literatura i la ciència clàssiques (com són: *De viris illustribus* de Lhomond, el *Thesaurus* de Quitxerat i la *Naturalis historia* de Plini, entre d’altres). L’admiració del narrador no té límits, i quan el visita per tal de recuperar els llibres llatins que li havia deixat en préstec, s’assabenta d’un parell de projectes que Funes té pensat de fer, com són: elaborar un catàleg mental de totes i cadascuna de les imatges recordades i inventar un nou sistema de numeració en el qual cada número tingui un nom (per exemple, set mil tretze és *Máximo Pérez*, set mil catorze, el *ferrocarril*... i així té inventariats fins el vint-i-quatre mil, de moment!). Davant d’aquests propòsits, l’anònim narrador admet que es tracta de dos projectes insensats, però que alhora revelen certa “grandesa” i ens permeten albirar el “vertiginós” món en què Funes viu immers (vertigen que el deu fer morir –amb només 21 anys– d’una “sobredosi de records”,

encara que la causa que el relat addueixi sigui la congestió pulmonar!).

Què li passa a Funes? Quina és la veritable “grandesa” del seu projecte? Es diria que vol instaurar un nou mode de pensar, un altre ordre categorial basat en la memòria del concret (on tot té nom propi), sense esborrar cap dels records, sense jerarquitzar-los (perquè tots són igual de rellevants). El relat de Borges té la virtut de centrar una qüestió cabdal en la filosofia occidental, pel que fa a la manera que té de consignar el coneixement i la realitat. Ens planteja la dialèctica entre, per una banda, la manera pròpia de la filosofia de concebre el saber, entès com la construcció racional d’un concepte ideal sorgit del treball de l’abstracció i de la generalització. El coneixement es concep com un fer memòria de la idea universal que alhora implica l’oblit de les diferències i els detalls, considerats irrellevants per contingents i accidentals. L’altra manera de concebre el saber implica la memòria (la de Funes), que es concentra en la captació minuciosa dels individus en tots i cadascun dels més ínfims detalls, que recorda el concret i les seves diferències, que guarda memòria de la infintud de miniatures canviants que formen la realitat. En efecte, el narrador ens informa que Funes estava tan impossibilitat per pensar segons els paràmetres de la filosofia occidental que “era casi incapaz de ideas generales, platónicas. No sólo le costaba comprender que el símbolo genérico *perro* abarcara tantos individuos dispares de diversos tamaños y diversa forma; le molestaba que el perro de las 3 y 14 (visto de perfil) tuviera el mismo nombre que el perro de las 3 y 4 (visto de frente)” (p. 134). Funes proclama l’apoteosi del record, el paroxisme del detall.

La referència que Borges introdueix a Plató no és pas casual, perquè amb ell s’inaugura la raó occidental, i de fet ningú com ell l’ha lligada tan estretament a la memòria i al record. “Conèixer és recordar”, diu la coneguda sentència platònica, però potser la seva memòria i la de Funes representen dues concepcions molt divergents del coneixement. Per a la tradició occidental, el saber es concentra sobretot en el valor del concepte racional, abstracte i universal, despullat de qualsevol contingència empírica i simplificat en una sola idea que dilueix

tota la diversitat del real. Una noció que esborra les diferències, que es concentra en el record d'una identitat homogènia i que dóna sobretot la seguretat racional de la perfecció ideal. Si això és el que la filosofia ha concebut com a “pensament”, és fàcil comprendre el que el narrador de Borges afirma del pobre Funes: “Había aprendido sin esfuerzo el inglés, el francés, el portugués, el latín. Sospecho, sin embargo que no era muy capaz de pensar. Pensar es olvidar diferencias, es generalizar, abstraer. En el abarrotado mundo de Funes no había sino detalles, casi inmediatos” (p. 135). Perdut entre la infinitud dels contingents, la memòria parodiada per Borges (i que voldria avançar ja amb el nom de “jueva”) és un mode de saber que té per objecte privilegiat l'individu, creuat per una multiplicitat de matisos que el fan únic i irrepetible en la seva singularitat; centrat en el record exhaustiu del *hic et nunc* que el fa particular i que li dóna, fins i tot, un nom propi. Funes voldria instaurar el valor epistèmic del detall i fer l'esforç de recordar la multiplicitat de diferències que constitueixen totes les coses reals.

Per sota d'una certa tristor i ironia, en el conte de Borges sembla que ressona la clàssica dialèctica epistemològica i metafísica entre la fixació pròpia del concepte universal (un, etern, immòbil i continu) i el fluir continu del *panta rei*, entre la “mòmia conceptual” i la riquesa de detalls de l'esdevenir; en definitiva i simplificant la qüestió, entre els modes de pensament representats per Parmènides i Heraclit, respectivament. I en cada cas, el saber-record està sempre lligat al temps. Pel primer, perquè conèixer és un fer memòria que està situat “més enllà” (*meta*) del temps: tant en l'ordre epistèmic, promulgant un món supratemporal a recer del moviment i del canvi, com en l'ordre ètic, centrat en una realitat suprahistòrica immune als homes “de carn i ossos” i a les contingències que pateixen. Pel segon, perquè conèixer pot significar un fer memòria que “està en” el temps: tant a nivell epistemològic, centrat intratemporalment en el domini de la contingència més absoluta (el regne dels noms propis!); com en l'ordre ètic, immanent a la història i atenta als homes concrets sotmesos a esdeveniments d'alegria, però també de dolor i sofriment (Auschwitz com a rerefons a tenir present!). Crec que el relat de Borges, ens permet copsar la

diferència entre la manera d'entendre el record que Plató va imposar a la filosofia occidental, i la que practica el malaguanyat Funes: un individu tocat per la desgràcia i que representa l'esforç per pensar d'una altra manera, per recordar, i recordar altres coses més vivencials; un mode de concebre la memòria que, en definitiva, em sembla molt més propera a la que reivindicava la tradició jueva.

En una entrevista de l'any 1993, Elie Wiesel afirmava –amb la contundència que el caracteritza– que “educar implica recordar” (*Esperar a pesar de todo*, Elie Wiesel, Johann Baptist Metz, Madrid: Trotta, 1996, p. 88). Tot i que en la frase ressoni l'eco de la fórmula platònica, és evident que l'horitzó ètic que anima al premi nobel és força diferent. Pel supervivent de Buchenwald només s'educa realment en el record del sofriment de la víctima; i si no volem caure en la “malaltia de l'oblit” (p. 77) tenim l'obligació de recordar el dolor de totes aquelles víctimes que ens eduquen en la humanitat que encara som. Tenim aquí concentrada la coneguda herència del pensament jueu que, des de principis del s. XX (amb Rosenweig, Benjamin, Lévinas...), ha clamat per una “cultura anamnètica”; però també ho ha fet (cas curiós) un teòleg catòlic com Johann Baptist Metz, que encunya un terme molt encertat per descriure la necessitat de recuperar i pensar el dolor de les víctimes que deixa enrere la història: *memoria passionis*, la memòria del sofriment. Metz propugnaria una mena de “memòria de la negativitat” (entenent el terme en la línia proposada per Adorno i l'Escola de Frankfurt) que obri l'horitzó a conceptes tan poc lògics (*lógos*) com són el dolor, l'esquinçament, l'alteritat, la diferència, el patiment, la compassió... «Quan parlo de la *memoria passionis* com de l'única categoria universalista de la humanitat que tenim, no em refereixo a una memòria que ajuda a autoafirmar-se i a afermar la identitat, sinó a una memòria que qüestiona la identitat ferma i segura, o sigui, una “memòria perillosa” que més aviat “debilita”, que deixa esquerdes obertes. Una memòria que no usa el sofriment per fomentar agressions sinó que porta a reflexionar sobre el proïsme sofrent» (p. 50). Es tractaria de reivindicar una “raó anamnètica” que posi en perill i debiliti la identitat, que obri escaletes i faci trontollar tots els conceptes monolítics de

la filosofia occidental. Una racionalitat que és memòria, que cerca el record actiu de les víctimes (amb noms i cognoms) en el temps; a diferència d'aquella altra racionalitat lògico-conceptual que, en nom dels dissenys de la història (*more* Hegel), s'oblida del dolor –si no és que el justifica com un residu (natural i necessari) del progrés de la humanitat. En Metz retrobariem, molt en la línia de Lévinas, el primat absolut de la pràctica i de l'ètica, entesa com a filosofia primera, molt abans i per sobre de qualsevol consideració metafísica i abstracta. L'home concret, de “carn i ossos”, per sobre de la Humanitat; la vivència personal del dolor d'un ésser humà, per davant de qualsevol justificació ontoteològica possible. Però per recordar el sofriment cal ser una mica el Funes del relat de Borges, tenir la “funesta mania” de no oblidar mai, en especial els detalls i les petites contingències del real; i sobretot, proposar-se de no oblidar mai l'home singular, perquè només a ell el pot ferir el sofriment. A l'altre, a l'Home de Plató, aquell que ens permet teoritzar, mai no li caldrà una paraula de consol.